

mgr inż. Tadeusz Majsterkiewicz

Sprawozdanie z konferencji „Przyszłość towarzystw naukowych w świetle postanowień ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”

Realizując zadania ustalone w uchwale Prezydium PAN nr 3/2019 z dnia 22 stycznia 2019 roku o powołaniu komitetów problemowych przy Prezydium PAN dot. „prowadzenia działań związanych z wypracowaniem rozwiązań prawnych dot. statusu towarzystw i stowarzyszeń naukowych i naukowo-technicznych oraz systemu finansowania społecznego ruchu naukowego w Polsce” Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN zorganizowała w dniu 28 listopada 2019 r. konferencję „Przyszłość towarzystw naukowych w świetle postanowień ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”. Konferencja odbyła się w Warszawie, w Pałacu Staszica, ul. Nowy Świat 72 (Sala Okrągłego Stołu). W konferencji uczestniczyło ogółem 76 osób, w tym 23 członków Rady Towarzystw Naukowych (w tym 7 osób reprezentujących towarzystwa ogólne i regionalne, 3 osoby reprezentujące towarzystwa specjalistyczne w naukach społecznych i humanistycznych, 3 osoby reprezentujące towarzystwa specjalistyczne w naukach biologicznych i rolniczych, 2 osoby reprezentujące towarzystwa specjalistyczne w naukach ścisłych i naukach o Ziemi, 3 osoby reprezentujące towarzystwa specjalistyczne w naukach technicznych, 4 osoby reprezentujące towarzystwa specjalistyczne w naukach medycznych i 1 przedstawiciel PAN), prezes Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych NOT oraz 52 przedstawiciele towarzystw i stowarzyszeń naukowych (2 przedstawiciele towarzystw ogólnych i regionalnych, 25 przedstawiciele towarzystw specjalistycznych w naukach społecznych i humanistycznych, 7 przedstawiciele towarzystw specjalistycznych w naukach biologicznych i rolniczych, 6 przedstawiciele towarzystw specjalistycznych w naukach ścisłych i naukach o Ziemi, 3 przedstawiciele towarzystw specjalistycznych w naukach technicznych, 8 przedstawiciele towarzystw specjalistycznych w naukach medycznych i 1 przedstawiciel stowarzyszeń naukowo-technicznych NOT).

Konferencja miała na celu przedyskutowanie sytuacji społecznego ruchu naukowego w Polsce będącej wynikiem uchwalenia przez Sejm ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce i wydanych na jej podstawie aktów prawnych dot. prowadzenia działalności naukowej i upowszechniania nauki dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i szeroko rozumianej kultury. W czasie konferencji wygłoszono 3 referaty wprowadzające, w których przedstawiono aktualną sytuację i rolę poszczególnych grup towarzystw i stowarzyszeń naukowych w rozwój społeczeństwa obywatelskiego,

w rozwój dyscyplin i dziedzin nauki oraz status prawny funkcjonowania społecznego ruchu naukowego w świetle postanowień ww. ustawy, zwanej „Konstytucją dla nauki”.

Prof. dr hab. Zbigniew Kruszewski w referacie „Rola społecznego ruchu naukowego w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego” przedstawił zasady, podstawy i kształtowanie się demokracji i ustroju demokratycznego w Polsce oraz rolę działań ruchów społeczno-naukowych i społeczno-kulturalnych, których istotą jest samorządność, niezależność i wolność w budowaniu społeczeństwa wiedzy i społeczeństwa obywatelskiego. Zdaniem referenta w te działania wpisuje się społeczny ruch naukowy, który realizuje się w towarzystwach naukowych i stowarzyszeniach naukowo-technicznych. Towarzystwa naukowe są organizacjami wolnymi, powstającymi z inicjatywy osób działających na rzecz dobra publicznego, wspólnego, które wspierają, a często wyręczają działania instytucji państwowych i samorządowych. Towarzystwa są swoistymi korporacjami nauki i jej miłośników, ujawniających pasje popularyzacji wyników badań naukowych. Działalność statutowa towarzystw nastawiona jest na dobro publiczne, przez co są one podmiotami życia publicznego i dobrem wszystkich obywateli, podobnie jak partie polityczne czy związki zawodowe, które również są instytucjami publicznymi.

Referent podkreślał, że towarzystwa naukowe, partie i związki zawodowe, jako instytucje publiczne, różnią się regułami, którymi się kierują. Charakterystyczny dla towarzystw naukowych kompleks norm i wartości, obyczajów i zwyczajów, zasad moralnych – jawnych bądź ukrytych, mniej lub bardziej oczywistych – to kultura stowarzyszenia naukowego współbrzmiąca z kulturą akademicką, uniwersytecką. Inny poziom kulturowy dotyczy partii politycznych, które koncentrują się na władczym organizowaniu życia społecznego i egzekwowaniu prawa. Jeszcze inna jest kultura związków zawodowych oparta na prawach pracowniczych i konsumpcji środków finansowych. Wszystkie instytucje są autonomiczne i niezależne od władz państwa, kierują się one swymi wewnętrznymi zasadami, w granicach ustanowionego prawa.

Zdaniem referenta społeczny ruch naukowy skupiony w towarzystwach i stowarzyszeniach naukowo-technicznych to rodzaj harmonijnego połączenia strefy państwowej i prywatnej. Tak jak państwo demokratyczne nie może istnieć bez partii politycznych, gdyż są one elementem systemu, tak uczelnie, instytuty naukowe nie mogą funkcjonować bez społecznego ruchu naukowego, gdyż jest on niezbędnym elementem kultury uprawiania nauki. Towarzystwa naukowe swoim funkcjonowaniem wpisują się w pożądane zmiany naszej kultury, kultury obywatelskiej. Społeczeństwo obywatelskie nie może istnieć bez kultury dialogu, kultury krytyki, bez zaufania i wyobraźni, bez kreatywności i abstrakcyjnego myślenia. Cechy te można kształtować na bazie edukacji humanistycznej, która z powodzeniem jest realizowana w towarzystwach naukowych.

W refleksji uogólniającej referent stwierdził, że towarzystwa naukowe: (1) tak jak w przeszłości, tak i obecnie wspierają społeczeństwo w jego rozwoju, wzmacniają postawy obywatelskie, stoją na straży patriotyzmu; (2) sytuują się w przestrzeni pozarządowej, są organizacjami niezależnymi, autonomicznymi, wolnymi i często są wsparciem dla struktur władzy państwowej i samorządowej; (3) przyczyniają się do budowania społeczeństwa obywatelskiego, kształtują kulturę obywatelską poprzez swoje formy działalności; (4) są ważnym podmiotem rozwoju społecznego ruchu intelektualnego, przyczyniają się do budowania społeczeństwa wiedzy; (5)

integrują środowiska intelektualne w obszarach ich działalności; (6) dokumentują życie kulturowo-cywilizacyjne zachodzące w kraju i regionie; (7) wychodzą naprzeciw współczesnym wyzwaniom życia kulturowo-naukowego i jednocześnie popularyzują znaki cywilizacji informacyjnej i środowiskowej.

Prof. dr hab. Stanisław Kunikowski w referacie „Wkład towarzystw ogólnych i regionalnych oraz towarzystw specjalistycznych w rozwój dyscyplin i dziedzin nauki” omawiał wpływ i wkład towarzystw naukowych w rozwój wielu dziedzin i dyscyplin naukowych w ujęciu historycznym do 1939 r., stwierdzając, że w odróżnieniu od innych państw, w Polsce towarzystwa naukowe odegrały o wiele większą rolę, wynikającą chociażby ze specyficznej sytuacji politycznej, w jakiej przyszło im funkcjonować. Przedstawiał rozwój społecznego ruchu naukowego w Polsce, od jego początków: założeń w Krakowie ok. 1489 roku Bractwa Literackiego Nadwiślańskiego, powstania w 1720 w Gdańsku Societas Litteraria, powołania w 1743 w Gdańsku towarzystwa o charakterze przyrodniczym, któremu w 1756 roku król August III nadał tytuł Królewskiego Towarzystwa Naukowego. Towarzystwo to publikowało prace badawcze swoich członków, utrzymywało kontakt z ośrodkami za granicą, zorganizowało bibliotekę i obserwatorium astronomiczne. W Warszawie w 1765 roku zostaje utworzone Towarzystwo Literackie, w 1767 roku Towarzystwo Warszawskie Fizyczno-Chemiczne, a w 1777 roku Towarzystwo Nauk Fizycznych. Zdaniem referenta przełomową datą w dziejach społecznego ruchu naukowego na ziemiach polskich pod zaborami był 23 listopada 1800 roku, w którym utworzono Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie – pierwsze zinstytucjonalizowane towarzystwo naukowe, które wykazało się konkretnym dorobkiem naukowym. Towarzystwo utworzyło pięć wydziałów: nauk wywołanych, historii i starożytności, prawa, nauk fizycznych i nauk matematycznych. Podejmowane w nim prace badawcze i wydawnicze miały duże znaczenie dla nauki polskiej (na uwagę zasługiwały studia nad językiem polskim, studia dotyczące historii Polski, w tym także historii gospodarczej, historii nauk prawnych, literatury i sztuki, podejmowano badania w zakresie rolnictwa, medycyny, ekonomii, fizyki, matematyki i chemii). Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk działało do 1832 roku, kiedy w wyniku represji carskich zostało rozwiązane. Zdaniem referenta namiastką wspierania badań naukowych było utworzenie w 1881 roku instytucji pod nazwą Kasa im. doktora Józefa Mianowskiego, przez ówczesnego rektora Szkoły Głównej Warszawskiej. Była ona do chwili utworzenia w 1907 roku Towarzystwa Naukowego Warszawskiego jedyną organizacją, która odgrywała znaczącą rolę w życiu naukowym Królestwa Polskiego. Omawiane powstałe w okresie zaborów towarzystwa naukowe ogólne (utworzone w 1857 r. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, utworzone w 1875 r. Towarzystwo Naukowe w Toruniu), a także specjalistyczne, stały się z biegiem lat jedynymi instytucjami, w których kultywowano polskie tradycje narodowe, ale także dawały możliwość rozwijania nauki. W Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Poznaniu prowadzone badania dominowały na wydziale przyrodniczym, wydziale historycznym i wydziale lekarskim, w Toruniu swoją aktywność badawczą przejawiały wydział historyczno-archeologiczny, teologiczny i lekarsko-przyrodniczy. Wiele uwagi poświęciły towarzystwa naukowe w Toruniu i Poznaniu tworzeniu własnych zbiorów muzealnych oraz, podobnie jak w innych towarzystwach naukowych na ziemiach polskich pod zaborami, gromadzeniu zbiorów bibliotecznych pod przyszłe biblioteki naukowe. Przy tworzeniu uniwersytetów

w Poznaniu w 1919 roku i w 1945 roku w Toruniu istotną rolę odegrały środowiska naukowe skupione wokół Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Towarzystwa Naukowego w Toruniu i gromadzone przez te środowiska zbiory biblioteczne. Podobnie rzecz się miała przy tworzeniu w 1915 roku w Warszawie uniwersytetu i politechniki. Kadra profesorska obu uczelni składała się w większości z członków Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Dzięki wysoko wyspecjalizowanej kadrze naukowej Towarzystwa Warszawskiego powstało wiele instytucji państwowych i instytutów naukowych w niepodległej Polsce.

Zdaniem referenta wyjątkową rolę w rozwoju nauki i kultury w okresie zaborów i po odzyskaniu w 1918 roku niepodległości odegrało, utworzone w 1815 roku Towarzystwo Naukowe Krakowskie, które było nierozdzielnie związane z Uniwersytetem Krakowskim. Na uwagę zasługiwała działalność naukowo-badawcza na sześciu wydziałach: teologii, prawa, medycyny, matematyki, literatury oraz gospodarstwa i wiadomości technicznych. Po likwidacji w 1832 roku Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Towarzystwo Krakowskie reprezentowało naukę polską na arenie międzynarodowej. W 1872 roku Towarzystwo uległo przekształceniu w Akademię Umiejętności, co znacznie umocniło aspiracje jej członków do objęcia opieką naukową wszystkich ziem polskich. Druga połowa XIX wieku przynosi znaczny wzrost liczby towarzystw specjalistycznych w zakresie nauk medycznych, humanistycznych, rolniczych i leśnych.

Powstanie niepodległego państwa polskiego w 1918 roku wiązało się z tworzeniem zinstytucjonalizowanych organizacji naukowych i kulturalnych, towarzystwa naukowe coraz bardziej zaczęły zmierzać w kierunku organizacji skupiających ludzi zawodowo uprawiających naukę. Towarzystwa naukowe o profilu ogólnym, wraz z rozwojem różnych dziedzin nauki i kultury, przyczyniły się do powstawania towarzystw specjalistycznych oraz różnorodnych organizacji społecznych i kulturalnych. Utworzona w 1920 roku Akademia Nauk Technicznych w okresie międzywojennym wypełniała swoistą lukę na mapie organizacji polskiej nauki, gdyż ani Polska Akademia Umiejętności ani Towarzystwo Naukowe Warszawskie nie zajmowały się w pełni naukami technicznymi.

W okresie międzywojennym wkład poszczególnych towarzystw naukowych w rozwój polskiej nauki był znaczący. Szczególnie rozwinęła się działalność wydawnicza. Towarzystwa naukowe, tzw. akademickie, rozwinęły na szeroką skalę działalność naukową i badawczą przyczyniając się do rozwoju różnych dziedzin i dyscyplin naukowych, badania prowadzono niejednokrotnie wspólnie z uczelniami wyższymi, a wyniki tychże badań były przedmiotem działalności wydawniczej towarzystw naukowych.

Prof. dr hab. Iwona Hofman w referacie „Status prawny funkcjonowania społecznego ruchu naukowego w świetle ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” przedstawiła obowiązujące podstawowe akty prawne dot. funkcjonowania społecznego ruchu naukowego i działania Rady Towarzystw Naukowych w ostatnich latach, związane z wypracowaniem rozwiązań prawnych dot. statusu towarzystw i stowarzyszeń naukowych i naukowo-technicznych oraz systemu finansowania społecznego ruchu naukowego w Polsce.

Obecnie wszystkie towarzystwa naukowe działają w oparciu o ustawę z 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. nr 79, poz. 855 z 2001 roku z późniejszymi zmianami), a Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk

funkcjonuje dzięki ustawie o Polskiej Akademii Nauk przyjętej w 2010 roku. Zdaniem referentki społeczny ruch naukowy ma za sobą dwie lub trzy dekady (w zależności od sposobu ujęcia genezy problemu) stabilizacji, nieuchronnie prowadzącej do zaniechań. Skalę problemu uwidoczniała ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 roku i kolejne rozporządzenia do ustawy, w których to aktach prawnych nie wymienia się towarzystw naukowych jako podmiotów nauki. Informacje o planowanej zmianie ustawy o PAN zdominowały dyskusje o potrzebie zdefiniowania społecznego ruchu naukowego i lokalizacji towarzystw naukowych w nowoczesnym modelu tworzenia i dystrybucji wiedzy. Należy dodać, że RTN kilkakrotnie formalizowała postulaty w tych sprawach, m.in. podczas pierwszego i drugiego Kongresu Towarzystw Naukowych, w projekcie ustawy przedłożonym Sejmowi VII kadencji, stanowisku z 30 maja 2008 roku, uchwale I Kongresu Towarzystw Naukowych z 18 września 2013 roku, uchwale z 16 czerwca 2014 roku w sprawie określenia kryteriów uznawania towarzystw za naukowe.

W uchwale I Kongresu Towarzystw Naukowych z 18 września 2013 roku stwierdza się, że „towarzystwa naukowe i stowarzyszenia naukowo-techniczne, jako społeczna, pozarządowa organizacja naukowa są integralną częścią i jednym z filarów kultury i nauki polskiej także w niepodległej Polsce, stanowiąc obywatelski fundament w środowisku nauki i nauczania”.

W uchwale RTN z 14 czerwca 2014 roku w sprawie kryteriów uznawania towarzystw za naukowe, zdefiniowano „że za towarzystwa naukowe uważa się dobrowolne, samorządne stowarzyszenia pracowników nauki, ludzi uprawiających działalność naukową niezawodowo i tzw. przyjaciół nauki (mecenasów, sponsorów, działaczy kulturalnych), zakładane w celu wspólnego prowadzenia działalności naukowej różnego typu (badań, dyskusji naukowych, konferencji itd.), popierania nauki przez stworzenie warunków jej rozwoju, publikowania i upowszechniania jej wyników oraz reprezentowania jej interesów wobec władz i opinii publicznej”. Kryteria te formalnie spełnia ok. 330 towarzystw naukowych w Polsce w grupach towarzystw ogólnych i regionalnych, towarzystw specjalistycznych i stowarzyszeń naukowo-technicznych NOT. Oznacza to duży potencjał naukowy i społeczny, jak dotąd marginalizowany w procesach zarządzania nauką. Towarzystwa spełniają cele przypisane instytucjonalnym podmiotom nauki, chociaż nie są objęte pomocą ustawową wyrażającą się w uznaniu statusu podmiotów i zapewnienia środków finansowania działalności.

Przedstawiając przepisy ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 20 lipca 2018 roku (Dz.U. 2018 poz. 1668) referentka stwierdziła, że zdefiniowane w ustawie pryncypia były i są właściwe dla społecznego ruchu naukowego w długim procesie jego trwania, ze szczególnym uwzględnieniem założenia o misyjności podmiotów naukowych wobec państwa i społeczeństwa. Założenia te współgrają z omówionymi wcześniej charakterystykami RTN. Przepisy ogólne ustawy porządkują terminologię w zakresie misji i funkcjonowania szkolnictwa wyższego i nauki, działalności naukowej, dziedzin i dyscyplin nauki, podmiotu odpowiedzialnego za politykę naukową państwa i podmiotów systemu szkolnictwa wyższego. Wśród ośmiu takich podmiotów nie ma towarzystw naukowych, nie wymienia się ich również w aktach wykonawczych do ustawy. Jaskrawo obrazuje to niedocenienie potencjału towarzystw, które dzięki sieciom i federacjom oraz oddziaływaniu społecznemu mogą być pożądanym partnerem w procesie komercjalizacji badań podstawowych i rozwojowych. W konsekwencji nieuznawania podmiotowości

towarzystw w systemie szkolnictwa wyższego i nauki, towarzystwa nie występują również w przepisach dotyczących ewaluacji jakości kształcenia, ewaluacji szkół doktorskich i ewaluacji jakości działalności naukowej.

Przedstawiając niektóre akty wykonawcze do ustawy referentka była zdania, że przepisy rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej z 22 lutego 2019 roku dot. tzw. „opinii wpływu” czynią beneficjentami jednostki ewaluowane w dziedzinach nauk: humanistycznych, społecznych i teologicznych, które mogą zgłosić dodatkowo 3 „opinie wpływu” (nauki inżynieryjne i techniczne – 2 opinie). Towarzystwa naukowe, mając bardzo dobre rozeznanie w środowisku i rzeczywiste oddziaływanie społeczne, dysponując intelektualną technologią i „narzędziami” pomiaru wpływu badań naukowych na jakość życia. Partnerstwo uczelni i towarzystw naukowych, wielokrotnie testowane w organizacji życia naukowego, tutaj przekształca się w instytucjonalną ramę współpracy.

Referentka wskazywała także skutki wprowadzenia wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych dla ewaluacji (komunikat MNiSW z 31 lipca 2019 roku i 18 grudnia 2019 roku) i wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe (komunikat MNiSW z 18 stycznia 2019 roku i 17 grudnia 2019 roku). Oba wykazy, zdecydowanie krytycznie przyjęte w środowisku naukowym w Polsce, premiując publikacje obcojęzyczne, skutecznie wyrugowały z obiegu naukowego m.in. czasopisma wydawane przez towarzystwa naukowe. Pominęto m.in. czasopisma o ponad 100-letnich tradycjach wydawania, pełniących rolę pośrednika w adaptacji osiągnięć naukowych w środowiskach zawodowych, dla których – ze względu na specyfikę obszaru zainteresowań – język polski jest jedynym możliwym językiem komunikacji.

Ustawa nie przewiduje finansowania towarzystw naukowych, co jest oczywistą konsekwencją odmówienia towarzystwom statusu podmiotów nauki. Projekt ustawy o towarzystwach naukowych, przygotowany przez RTN w 2009 roku oraz projekt zmiany ustawy o samorządzie gminnym, ustawy o samorządzie powiatowym oraz ustawy o samorządzie województwa przewidywały indywidualne ścieżki finansowania przez MNiSW, MKiDN, Narodowe Centrum Nauki i Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w formie dotacji na cele naukowe: statutowe lub inne, a także przyznawanie środków przez naczelne i centralne organy administracji państwowej, organy samorządu terytorialnego każdego stopnia. Oddzielnie zapisano możliwość dofinansowania działalności towarzystw przez fundusze pomocowe Unii Europejskiej, darowizny od osób prawnych i fizycznych.

Konkludując referentka stwierdziła, że obecnie, przy przyjętych uwarunkowaniach ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, towarzystwa naukowe mogą tylko częściowo wykorzystać swój potencjał jako podmioty inicjujące, prowadzące i umiędzynarodawiające badania naukowe poprzez sieci i federacje, będące właściwą formą działalności towarzystw. Kryteria ewaluacji jednostek naukowych stwarzają możliwość rozwoju współpracy towarzystw z tymi jednostkami przez formułę tzw. „opinii wpływu”. Towarzystwa i jednostki naukowe łączą kwestia oceny czasopism i wydawnictw, wręcz konsolidująca pod hasłem zwiększenia punktacji czasopism i wydawnictw, reprezentatywnych dla obszarów badawczych dyscyplin i dziedzin naukowych. Ważnym problemem dla społecznego ruchu naukowego jest utrzymanie czasopism, wydawnictw, bibliotek, zbiorów muzealnych. Rozważanie

tych kwestii wymaga synergii MNiSW oraz MKiDN.

W 4 panelach obejmujących poszczególne grupy towarzystw (Panel 1 – towarzystwa ogólne i regionalne oraz towarzystwa w naukach społecznych i humanistycznych, Panel 2 – towarzystwa w naukach biologicznych i rolniczych, Panel 3 – towarzystwa w naukach ścisłych i technicznych oraz stowarzyszenia naukowo-techniczne NOT, Panel 4 – towarzystwa w naukach medycznych) zabrało głos ponad 20 zaproszonych przedstawicieli ogólnych, regionalnych oraz specjalistycznych towarzystw naukowych działających w poszczególnych grupach nauk oraz przedstawicieli stowarzyszeń naukowo-technicznych NOT. Przedstawili oni sytuację społecznego ruchu naukowego w Polsce oraz sytuację dyscyplin i dziedzin naukowych po uchwaleniu „Konstytucji dla nauki”, zgłaszając szereg wniosków pod adresem władz państwowych, dotyczących uregulowania sytuacji prawnej społecznego ruchu naukowego w aktualnym systemie nauki w Polsce, dokonania oceny aktualnego systemu dofinansowywania społecznego ruchu naukowego ze środków przeznaczanych na naukę oraz roli towarzystw i stowarzyszeń naukowych w kształtowaniu kultury polskiej, w rozwoju społeczno-ekonomicznym kraju oraz rozwoju techniki i gospodarki.

W Panelu 1 – towarzystwa ogólne i regionalne oraz towarzystwa w naukach społecznych i humanistycznych, prowadzonym przez dr hab. Dianę Pietruch-Reizes, prof. UJ, wypowiedzi panelistów (mgr inż. Tadeusz Berliński – Polskie Towarzystwo Prakseologii, dr hab. Ewa Górską, prof. nadzw. – Polskie Towarzystwo Ergonomiczne, prof. dr hab. Ryszard Kasperowicz – Stowarzyszenie Historyków Sztuki, dr hab. Piotr Kosteło, prof. nadzw. – Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, mgr Zofia Teresa Kozłowska – Polskie Towarzystwo Historyczne, dr hab. Tomasz Majewski, prof. UJ – Polskie Towarzystwo Kulturoznawcze, dr hab. Grzegorz Ptaszek, prof. AGH – Polskie Towarzystwo Edukacji Medialnej, prof. dr hab. Wojciech Włodarczyk – Stowarzyszenie Historyków Sztuki) koncentrowały się wokół powiązanych ze sobą problemów z uwzględnieniem kontekstu systemowego (system nauki i szkolnictwa wyższego), instytucjonalnego (instytucje naukowe, uczelnie), jednostkowego (naukowcy):

- wkład towarzystw naukowych w rozwój dyscyplin i subdyscyplin nauki;
- wpływ towarzystw naukowych na procesy integracyjne nauk społecznych i humanistycznych;
- wkład towarzystw naukowych w upowszechnianie i promowanie nauk społecznych i humanistycznych.

Podkreślano, że stowarzyszenia naukowe są nie tylko istotną częścią społeczeństwa obywatelskiego, ale ich rola w rozwoju nauki, a tym samym w komunikowaniu naukowym, wynika z samej definicji nauki. Dlatego ważne będzie inspirowanie przez towarzystwa działań mających na celu wypracowanie strategii komunikowania naukowego. Paneliści zwrócili uwagę na małe zaangażowanie młodych badaczy, doktorantów w prace towarzystw naukowych, a przecież tego rodzaju aktywność mogłaby być jednym z elementów oceny ich pracy naukowej. W wypowiedziach podkreślano wagę zmian, jakie zachodzą w funkcjonowaniu społecznego ruchu naukowego, w szczególności zauważając nieobecność tego ruchu w przepisach ustawowych i innych regulacjach prawnych w odniesieniu do szkolnictwa wyższego i nauki. Wśród poruszanych kwestii wskazano na potrzebę dzielenia się wiedzą,

czemu służą np. fora wymiany naukowej, programy wykładów naukowych, konferencje, a także akademie młodych naukowców. Wypowiedzi uczestników panelu wyrażały zaniepokojenie brakiem zainteresowania ze strony instytucji państwa promowaniem i wzmacnianiem towarzystw naukowych. Uznano też za konieczne ustawowe rozstrzygnięcie w odniesieniu do społecznego ruchu naukowego.

Podkreślano, że większość towarzystw naukowych w dzisiejszej Polsce jest zaniepokojona brakiem wystarczającej troski ze strony instytucji państwa o promowanie i wzmacnianie tego rodzaju aktywności społecznej. Uznając to, że zasadniczo środki na badania naukowe są dystrybuowane przez państwo poprzez system uczelni wyższych, uważa się, że również towarzystwa naukowe powinny być ujęte w programie finansowania nauki. Najlepszym i najbezpieczniejszym rozwiązaniem z punktu widzenia przyszłego rozwoju towarzystw byłyby ustawowe rozstrzygnięcia dotyczące form wspierania społecznego ruchu naukowego przez państwo, łącznie ze wsparciem finansowym. W każdym razie, biorąc pod uwagę aktualny brak tego rodzaju rozstrzygnięć, niektóre towarzystwa proponują, aby Rada Towarzystw Naukowych przygotowała wskazówki, w jaki sposób towarzystwa naukowe, na gruncie obowiązującego prawa, mogłyby ubiegać się o pozyskanie finansowania lub innego wsparcia dla swojej działalności. Biorąc pod uwagę włączanie w działalność towarzystw nowych członków, zwracano uwagę, że również w tym obszarze przydatne byłyby prawne zachęty, na przykład wskazujące aktywną działalność w ramach towarzystw naukowych, jako jeden z możliwych warunków uzyskiwania awansu zawodowego (np. przez nauczycieli).

Dla szeregu towarzystw niezrozumiałe są ustalenia klasyfikacji dziedzin nauki i dyscyplin naukowych. Szereg towarzystw stosunek do ustaleń klasyfikacji dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz całości zagadnień poruszanych w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce wyraziło w opiniach, które zostały przekazane do ministerstwa oraz zamieszczone na stronach towarzystw.

W Panelu 2 – towarzystwa w naukach biologicznych i rolniczych, prowadzonym przez prof. dr. hab. Andrzeja Grzywacza, głos w dyskusji zabierali: prof. dr hab. Anna Mikuła – Polskie Towarzystwo Botaniczne, prof. dr hab. Magdalena Frąc – Polskie Towarzystwo Mykologiczne, dr hab. Ewa Jakubczyk, prof. nadzw. – Polskie Towarzystwo Technologów Żywności, prof. dr hab. Stanisław Grześ – Polskie Towarzystwo Agronomiczne, prof. dr hab. Monika Rakoczy-Trojanowska – Polskie Towarzystwo Genetyczne, dr hab. Paweł Pomorski, prof. IBD PAN – Polskie Towarzystwo Biochemiczne. W dyskusji, poza krótkim omówieniem działalności danego towarzystwa, przedstawiono między innymi informacje o: wprowadzeniu istotnych przekształceń modelu wydawniczego, które doprowadziły do wprowadzenia czasopism do obiegu międzynarodowego; trudnościach w utrzymaniu unikatowych zbiorów z XVII i XVIII wieku; niepewnościach związanych z zapewnieniem środków na wydawanie czasopism po wprowadzeniu reformy szkolnictwa wyższego i wprowadzeniu nowego wykazu i zmienionej punktacji czasopism; zagrożeniach wynikających z korzystania z usług wielkich wydawnictw przy publikowaniu polskich czasopism; wprowadzeniu opłat konferencyjnych, przy społecznej obsłudze przez członków towarzystw organizowanych kongresów i konferencji, będącego szansą zdobycia środków na działalność statutową i dofinansowanie aktywności naukowej młodych członków; małym udziale młodych pracowników naukowych w strukturze towarzystw naukowych, będącym wynikiem braku przyznawania doktorantom w procesie ewaluacji dodatkowych punktów za działalność w towarzystwach naukowych. Postulowano

konieczność wypracowania wspólnego stanowiska, podkreślającego, że czasopisma w języku polskim są ważne i stanowią element naszego dziedzictwa i przekazanie tego stanowiska do MNiSW, gdyż obecny system punktacji czasopism nie uwzględnia polskiej racji stanu, a *impact factor* uwzględnia tylko cytowania, ignorując równocześnie poziom reprezentowany przez pismo w ramach danej dyscypliny. Wskazywano na konieczność podkreślenia w stanowisku, że w przypadku społecznego ruchu naukowego kluczową rolę powinny pełnić czasopisma polskojęzyczne, bo to one przeciwdziałają groźbie zaniku polskiego języka naukowego. Proponowano rozważenie przechodzenia na język angielski i korzystania z usług wielkich wydawnictw, a także wprowadzenia opłat za publikację, jak to jest praktykowane w czasopismach za granicą i w niektórych towarzystwach u nas w kraju. Zwracano uwagę, że obniżenie niektórym polskojęzycznym czasopismom punktacji do 5 punktów zagraża dalszemu wydawaniu tych czasopism, mimo iż są one bardzo ważne dla upowszechniania wyników badań naukowych w gospodarce.

W Panelu 3 – towarzystwa w naukach ścisłych i technicznych oraz stowarzyszenia naukowo-techniczne NOT, prowadzonym przez prof. dr. hab. Wiesława Nagórko, głos w dyskusji zabierali: Ewa Mankiewicz-Cudny – prezes Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych NOT, prof. dr hab. Włodzimierz Kumik – Polskie Towarzystwo Mechaniki Teoretycznej i Stosowanej, prof. dr hab. Leszek Sirko – Polskie Towarzystwo Fizyczne i prof. dr hab. Marek Sarna – Polskie Towarzystwo Astronomiczne, przedstawiając następujące wnioski i postulaty: towarzystwa mają bardzo bogatą historię i dorobek i to dzięki nim w II RP było możliwe tak szybkie i sprawne odbudowanie systemu nauki; społeczny ruch naukowy jest istotnym elementem systemu nauki, ponieważ tworzy go ogromna liczba towarzystw i działających w jej ramach członków, ale towarzystwa muszą się zająć pozyskaniem i aktywizacją młodych członków; najistotniejszymi problemami w działalności wydawniczej FSNT-NOT jest brak środków na wydawanie czasopism *stricte* naukowych przedstawiających wysoki poziom merytoryczny oraz kwestia czasopism polskojęzycznych, których rolą jest edukacja społeczeństwa, które trzeba przeorganizować tak, aby zamiast kilku pism poświęconych tej samej problematyce wydawać jedno, które będzie miało szansę się utrzymać; 17% członków stowarzyszeń naukowo-technicznych NOT to ludzie do 35. roku życia, ale mimo to w towarzystwach występuje problem z zachęcaniem młodych osób do działania; największym sukcesem FSNT-NOT jest przekształcenie Kongresu Techników Polskich w Światowe Zjazdy Polskich Inżynierów, których celem jest popularyzacja wynalazków polskich inżynierów; FSNT-NOT wydaje 34 czasopisma poświęcone różnym dziedzinom nauki, w tym przeszło 150-letni „Przegląd techniczny” i kilka innych tytułów o 100-letniej historii – wszystkie prowadzone pisma są wydawane w języku polskim, a ich zasadniczym celem jest możliwie jak najszybsze przenoszenie ustaleń naukowych na praktykę, co jest szczególnie istotne dla inżynierów pracujących w małych i średnich firmach, które zgodnie z polityką informacyjną rządu mają wprowadzić Polskę do grupy państw o wysokim stopniu innowacyjności przemysłu, po ogłoszeniu najnowszej listy czasopism punktowanych MNiSW, istnieje ryzyko, iż kolejne tytuły zaczną zniknąć, podczas gdy do tego momentu ich wydawanie było dla FSNT-NOT opłacalne; w środowisku inżynierów istnieje bardzo silna potrzeba popularyzacji wiedzy, bo tylko ona może wspomóc rozwój techniczny kraju; działaniem państwa zamknięto Muzeum Techniki w Warszawie (od 2016 roku nie otrzymywało dotacji, zostało przekazane państwu i od 2 lat jest zamknięte).

Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego wydawanymi aktami prawnymi zdaje się wskazywać, iż preferowane są dzisiaj nie czasopisma wydawane przez NGO czy uczelnie, ale przez firmy, podczas gdy żadne stowarzyszenie nie jest przedsiębiorstwem ani podatnikiem, przez co nie może ubiegać się o dofinansowanie prowadzonej działalności. Czasopisma fizyczne zostały ocenione przez MNiSW poniżej oczekiwań środowiska, a część z nich została błędnie sklasyfikowana dziedzinowo. PTE zwróciło uwagę w wystosowanym do MNiSW, a wspartym przez PAN, piśmie, że przy ocenianiu czasopism konieczne jest zastosowanie dyscyplin wiodącym, a oceną pism poświęconych fizyce powinni zająć sami fizycy. Obecnie nie tylko trudno uzyskać środki finansowe na prowadzenie działalności popularyzatorskiej i wydawniczej („o wykorzystaniu składek nie ma mowy”), ale nie wiadomo nawet, gdzie, kiedy i jak można będzie ubiegać się o dotacje. Brakuje stabilnych zasad, które pozwoliłyby lepiej zarządzać towarzystwem; członkowie towarzystw powinni walczyć o najwyższą hierarchię w systemie szkolnictwa wyższego i nauki, starając się uzyskać status podmiotu nauki, a jeżeli to się nie uda, wprowadzając do ustawy zmianę polegającą na uznaniu upowszechniania wyników badań naukowych za zadanie finansowane przez MNiSW. PTF zaproponowało przyznanie polskim czasopismom minimum 100 punktów, co mogłoby zainicjować ich rozwój, a przede wszystkim pomóc rywalizować z innymi tytułami (w środowisku istnieje plan, aby wszystkie publikacje były dostępne w formule open-access, natychmiast po ich zaakceptowaniu przez recenzentów). Specjalistyczne anglojęzyczne czasopisma naukowe poświęcone astronomii, jak również pisma popularyzatorskie utrzymują się ze sprzedaży, czasopismo wydawane przez PTA utrzymuje się samo, ale skorzystało ze środków ministerstwa przyznanych na cyfryzację zasobów, co wskazuje, że zdobywanie zewnętrznych środków finansowania przez towarzystwa jest możliwe, ale wymaga dużo determinacji i równoległego prowadzenia działań na kilku polach, a ścieżki pozyskiwania środków na działalność towarzystw powinny być lepiej zdefiniowane, aby łatwiej pozyskiwać, wydawać i rozliczać przyznane finansowanie.

Uwzględnienia wymaga zapowiadana przez ministerstwo ustawa o PAN i propozycja prof. Iwony Hofman, aby wprowadzić do niej zapisy o afiliacji towarzystw przez Akademię (temat ten powinien zostać przedyskutowany wewnątrz towarzystw, należy w tych rozmowach zaznaczyć, że afiliacja nie oznacza w tym przypadku utraty niezależności).

W Panelu 4 – towarzystwa w naukach medycznych, prowadzonym przez prof. dr. hab. Zbigniewa Czernickiego, głos w dyskusji zabierali: prof. dr. hab. Marek Kowalczyk – Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Polskie Towarzystwo Farmakologiczne, dr inż. Danuta Gajewska – Polskie Towarzystwo Dietetyki, prof. dr hab. Anna Gronowska-Senger – Polskie Towarzystwo Nauk Żywnościowych, prof. dr hab. Ryszard Gellert – Polskie Towarzystwo Nefrologiczne, prof. dr hab. Tadeusz Orłowski – Polskie Towarzystwo Kardio-Torako chirurgiczne i prof. dr hab. Roman Danielewicz – Polskie Towarzystwo Transplantacyjne, przedstawiając następujące informacje, wnioski i postulaty: w grupie towarzystw w obszarze medycyny wyróżnia się towarzystwa regionalne, to jest towarzystwa skupiające lekarzy różnych specjalności z danego obszaru kraju oraz medyczne towarzystwa specjalistyczne, to jest towarzystwa skupiające specjalistów z obszaru nauk podstawowych i obszaru nauk klinicznych, zabiegowych i niezabiegowych, których głównym zadaniem jest szerzenie wiedzy medycznej i wymiana informacji o wynikach badań, towarzystwa

te organizują kursy i szkolenia, a także konferencje i zjazdy. Ważne cykliczne konferencje zorganizowane przez Federację Polskich Towarzystw Medycznych i Wydział V Nauk Lekarskich TNW pod wspólnym tytułem „Wyzwania XXI wieku – Ochrona zdrowia i kształcenie medyczne” zostały opublikowane w 4 tomach (72 wystąpienia), wnosząc istotny wkład w edukację przeddyplomową studentów medycyny. Wydział IV Nauk Biologicznych TNW wspólnie z Wydziałem V Nauk Lekarskich na Wydziale Biologii UW organizuje corocznie w grudniu „Sesje Noblowskie” poświęcone uczonym, którzy w danym roku uzyskali Nagrodę Nobla w zakresie medycyny lub fizjologii i chemii. Polskie Towarzystwo Dietetyki nie może realizować swego głównego zadania – szkolenia dietetyków i edukacji społeczeństwa w zakresie zasad prawidłowego żywienia – z uwagi na zawieszenie wydawania czasopisma, które mogłoby spełniać ważną rolę w prostowaniu wszystkich nieprawdziwych informacji w zakresie żywienia i dietetyki z powodu braku środków finansowych.

W dyskusji wskazywano, że ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce nie rokuje przyszłości towarzystw naukowych, z uwagi na brak jakichkolwiek zapisów dotyczących tej niezwykle istotnej gałęzi polskiej nauki, dotyczących zwłaszcza źródeł wspierania ich działalności, co spowoduje jej regres. W większości towarzystw działalność jest realizowana z funduszy własnych, pochodzących głównie ze składek członków, co nie wystarcza na pokrycie kosztów bieżącej działalności. Skutkuje to ograniczeniem ich działalności do niezbędnego minimum i brakiem możliwości prowadzenia jakichkolwiek projektów badawczych, a dostępność do środków z funduszy DUN została ostatnio znacząco ograniczona. Towarzystwa należące do międzynarodowych federacji zobowiązane są do płacenia corocznej składki. Przynależność taka umożliwia korzystanie z ulg przy organizowaniu przez federacje kongresów, konferencji i prezentowanie osiągnięć polskich badaczy. Istnieje potrzeba uregulowania tych spraw albo w momencie nowelizacji obecnej ustawy o szkolnictwie wyższym i nauce bądź wprowadzenia odpowiednich zapisów w ustawie o PAN.

Wskazywano, że towarzystwa medyczne powinny mieć większy wpływ na proces kształcenia lekarzy, powinny mieć możliwość organizowania kursów na zlecenie CMKP. Kursy takie organizowane są obecnie przez towarzystwa, choć nie zaliczane są przez CMKP do programów specjalizacji. Towarzystwa posiadają większą grupę ekspertów mogących uczestniczyć w kursach aniżeli każda pojedyncza klinika lub oddział (bo tylko one mogą oficjalnie organizować kursy). Należy wprowadzić w programach specjalizacyjnych obowiązek przygotowania przynajmniej dwóch publikacji w czasopismach recenzowanych (większość towarzystw wydaje takie czasopisma). Zmuszałoby to rezydentów do śledzenia aktualności i z pewnością skłaniało wielu kierowników specjalizacji do aktualizacji wiedzy. Skutecznie dostarczałoby to też prac do czasopism, które skarżą się na brak napływu artykułów.

Brak jednoznacznego umiejscowienia towarzystw naukowych w „panoramie naukowej państwa” oraz brak wsparcia państwa dla działalności towarzystw naukowych jest istotnym zagrożeniem, zatem należy wzmacniać wszelkie wspólne działania polskich towarzystw naukowych na rzecz zmiany tej sytuacji.

Podsumowując dyskusję wskazano, że największym wspólnym problemem towarzystw medycznych jest spadek prestiżu pracy naukowej i ciekawości naukowej. Wyczerpująca praca zawodowa pozwala jednak na uzyskanie wyższego statusu społecznego i sukcesu finansowego niż kariera naukowa wraz ze stopniami i tytułami naukowymi. Powszechnie obserwuje się spadek liczby uczestników spotkań naukowych. Kluczowe

dla towarzystw naukowych jest aktywne uczestniczenie w ruchu międzynarodowym. Bardzo wskazanym jest wsparcie finansowe państwa w opłacaniu składek w federacjach międzynarodowych. Kariera naukowa powinna być wspierana finansowo przez państwo. Kariera musi być bardziej atrakcyjna, a „ciekawość naukowa” powinna się opłacać i przynosić satysfakcję nie tylko uczonemu, lecz także jego rodzinie.

Dyskusje we wszystkich panelach wskazały na konieczność: (1) przeprowadzenia zmian w ustawie o szkolnictwie wyższym i nauce, które zapewnią społecznemu ruchowi naukowemu odpowiednio wysoką i stabilną pozycję; (2) podejmowania działań mających na celu podniesienie prestiżu prowadzonych czasopism, tak aby mogły się dalej ukazywać i posiadały punktację adekwatną względem ich zawartości.

W przyjętym przez uczestników konferencji Stanowisku Rady Towarzystw Naukowych w sprawie ustawowego uregulowania działalności społecznego ruchu naukowego i naukowo-technicznego w Polsce wskazuje się na konieczność przyjęcia odrębnej ustawy o działających w kraju towarzystwach i stowarzyszeniach naukowych, zharmonizowanej z ustawami odnoszącymi się do całego obszaru edukacji i nauki, która powinna określić rolę i zadania społecznego ruchu naukowego w systemie nauki w Polsce, jego rangę społeczną, zasadnicze kierunki działania, uprawnienia i obowiązki, a także zasady finansowania towarzystw i stowarzyszeń naukowych. Do czasu przygotowania nowej ustawy o społecznym ruchu naukowym w Polsce, uczestnicy konferencji apelowali o wprowadzenie do nowelizowanej ustawy o szkolnictwie wyższym i nauce rozwiązań prawnych, które umożliwiłyby towarzystwom i stowarzyszeniom naukowym ubieganie się o środki finansowe, zarówno na szczeblu centralnym, jak i lokalnie ze środków samorządu województwa, powiatu lub gminy – w zależności od celów i zadań jakie realizują, a także przez organizacje społeczne i gospodarcze. Środki te powinny być kierowane na wspomaganie działalności statutowej towarzystw, w tym na wydawanie książek i czasopism naukowych. Uczestnicy konferencji podkreślili, że wydawane przez towarzystwa naukowe w języku polskim czasopisma popularyzują wiedzę i istotnie wpływają na podniesienie stosunkowo niskiego poziomu rozumienia przez społeczeństwo znaczenia nauki dla rozwoju kraju. Podniesienie rangi aktywności wydawniczej powinno następować nie tylko przez wsparcie materialne, ale i przez docenianie jej we wszystkich, coraz bardziej sformalizowanych ocenach. Nowa punktacja czasopism naukowych powinna w odpowiedni sposób docenić rolę i znaczenie polskojęzycznych czasopism naukowych, naukowo-technicznych oraz popularno-naukowych, stanowiących istotną formę upowszechniania wyników badań. Uczestnicy konferencji wnioskowali również o uzupełnienie wykazu jednostek naukowych, które mogą ubiegać się o środki na badania, o regionalne instytuty i ośrodki naukowo-badawcze działające na prawach stowarzyszeń oraz rozważenie wprowadzenia zapisów umożliwiających wszystkim towarzystwom i stowarzyszeniom naukowym ubieganie się o projekty badawcze i projekty celowe. Uczestnicy konferencji zwrócili się także z apelem do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego o stałą dotację dla bibliotek (działających zgodnie z ustawą o bibliotekach z 27 czerwca 1997 r.), prowadzonych przez towarzystwa naukowe, ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek zaliczonych do bibliotek naukowych (zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z dnia 19 marca 1998 r.), których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny.